

Канів від найдавнішого поселення до сучасного культурного й духовного центру України

Богдан Гудімов, студент (ORCID: 0009-0008-8415-0378)

Київський національний університет будівництва і архітектури, Київ, Україна

АНОТАЦІЯ

У роботі розглянуто історичний шлях Канева від прадавніх часів до початку XXI століття. Проаналізовано археологічні знахідки, найперші письмові згадки, роль міста у подіях Київської Русі, доби козацтва, Національно-визвольної війни, періоду Руїни та подальших етапів – входження до складу Російської імперії, культурне відродження в XIX столітті, події Другої світової війни, індустріалізацію в другій половині XX століття. Особливу увагу приділено ролі Канева як духовного осередку України завдяки постаті Тараса Шевченка. Робота базується на історичних джерелах, архівних матеріалах та сучасних дослідженнях.

Ключові слова: історія, Канів, культурний та духовний центр.

1. ВСТУП

Місто Канів, що знаходиться на правому березі Дніпра в Черкащині – одне з найдавніших поселень України. Його історія налічує тисячоліття, від перших осель бронзової доби до сьогоденного розвитку, як осередку культури та промисловості. Метою є дослідження історичних періодів становлення Канева, аналіз впливу зовнішньополітичних чинників на його розвиток та висвітлення культурної ролі міста в українському національному просторі.

2. ДОІСТОРИЧНИЙ ПЕРІОД

Археологічні знахідки свідчать, що територія Канева була заселена ще у добу трипільської культури (IV–III тис. до н. е.) та у часи скіфів. Заселення території сучасного Канева розпочалося з давніх-пір. Археологічні розкопки відкрили велику кількість пам'яток, які відносяться до бронзової епохи (XXVII–X століття до н. е.). Між ними – рештки поселень, що належали до Яленської та Середньодніпровської культури. Також тут виявлено об'єкти скіфо-сарматського періоду, зокрема Велике та Мале Скіфські городища, що знаходяться на південно-східній околиці міста. Ці знахідки вказують не тільки на стратегічну вагу місцевості у доісторичні часи, але й на високий ступінь розвитку культури та господарської діяльності її жителів.

Перші мешканці Канева займалися полюванням, рибальством та землеробством. Їхнє громадське життя було організоване на основі родових общин. Археологічні знахідки демонструють високий рівень матеріальної культури та дотримання ритуальних традицій, що свідчить про глибоко вкорінену систему вірувань та соціальних правил у цих давніх спільнотах.

3. СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: КИЇВСЬКА РУСЬ

Перша писемна згадка про Канів датується 1144 роком, коли місто згадується у літописах як значуще укріплене містечко Київської Русі. Розташування на перехресті річкових шляхів по Дніпру сприяло розвитку торгівлі та ремесел. Канів був оборонним форпостом, що підтримував зв'язки з іншими містами Русі [1].

Канів контролював переправи через Дніпро, що робило його стратегічним військовим і торговельним пунктом. У княжі часи тут діяли укріплення, будувалися храми, розвивалося ремесло. Місто було своєрідним «форпостом» Русі на шляху кочових орд [2].

Карта Канева на стародавніх картах

4. КОЗАЦЬКА ДОБА ТА ДОБА РУЇНИ

У XIV ст. Канів увійшов до складу Великого князівства Литовського, а після Люблінської унії 1569 р. до Речі Посполитої. Місто стало прикордонним центром, де перетиналися інтереси місцевого населення та польської адміністрації. Важливим символом цього періоду стало заснування католицьких монастирів і костелів, які співіснували з православними святинями.

У 1600 році Канів удостоївся Магдебурзького права, що стало поштовхом для економічного й політичного поступу. Це дало місту автономію та сприяло розбудові місцевого самоврядування.

У цей час дедалі активніше проявляється козацтво, канівчани неодноразово брали участь у повстаннях проти польської шляхти. Канів став одним із головних центрів козацького руху на Правобережжі. У XVI–XVII ст. тут неодноразово збиралися козацькі ради, формувалися полки, готувалися походи. Канівський полк як козацька військова й адміністративно-територіальна одиниця в Правобережній Україні середини 17 – поч. 18 ст. сформувався як полк реєстрових козаків у 1625–1638. За "Реєстром всього Війська Запорозького" 1649 до його складу входило 18 сотень: Бубнівська, Канівська, Стародубова, Волинця, Кулаги, Богданенкова, Гуняки, Роценка, Климова, Юхимова, Андрієва, Кононоцька, Маслівська, Межирицька, Михайлівська, Ржищівська, Стаяцька, Терехтемирівська. Канівський полк разом з ін. полками брав участь у

національній революції 1648–1676, зокрема у Пилявецькій битві 1648, Зборівській битві 1649, Берестецькій битві 1651, Батозькій битві 1652 р. Перші полковники – С. Савич (1649–54, 1658), С. Павицький (1650), Ф. Стародуб (1653–54), А. Бутенко (1655–57) – були сподвижниками Б. Хмельницького [4]. Під час Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького (1648–1657 рр.) Канів відіграв роль опорного пункту козацьких військ. Саме козацька доба закріпила за містом образ «вільного козацького граду».

Проте друга половина XVII століття була позначена багатьма конфліктами. У 1662 році неподалік Канева відбулася битва між військами Юрія Хмельницького та Якіма Сомка. Після Андрусівського перемир'я 1667 року місто перейшло під контроль Речі Посполитої, а за Бучацьким мирним договором 1672 року – під владу Османської імперії. У 1678 році турецьке військо повністю зруйнувало Канів, що стало великою трагедією для його жителів[3].

5. ВІПРОДЖЕННЯ ТА ІМПЕРСЬКИЙ ПЕРІОД

Після Андрусівського перемир'я (1667) та остаточного поділу України Канів поступово потрапляє під контроль московської, а з XVIII ст. остаточно стає його частиною. Місто перетворюється на повітовий центр Київської губернії. Економіка зростає завдяки ярмаркам і торгівлі, Канів славився своїми ремісниками, особливо гончарством та ткацтвом. На початку XVIII століття Канів занепав, частина мешканців примусово переселена на Лівобережжя, місто втратило стратегічну вагу після османських руйнувань.

У 1768 році, під час Коліївщини, загін Семена Неживого захопив канівський замок, що стало значущою подією визвольної боротьби. Після другого поділу Речі Посполитої, у 1793 році, Канів перейшов до складу російської імперії та залишився повітовим центром. У XIX столітті місто поступово перетворювалося на культурний центр: працювали школи, бібліотеки, розвивалися ремесла. Візит Тараса Шевченка в 1845 році, а також його поховання на Чернечій горі в 1861 році перетворили Канів на символ української національної пам'яті.

6. XX СТОЛІТТЯ: ВІЙНИ, РЕВОЛЮЦІЯ ТА ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ

Період визвольних змагань (1917–1921 рр.). Канів неодноразово переходив із рук у руки – між українськими військами, більшовиками, денікінцями та поляками.

Під час Другої світової війни, 15 серпня 1941 року, Канів був окупований нацистськими військами. Місцеві жителі брали участь у підпільному русі й партизанських загонах. У 1943 р. неподалік Канева відбулася відома битва біля Букринського плацдарму, яка стала одним із ключових епізодів визволення Правобережної України.

У повоєнний період місто активно індустріалізувалося. У 1965 році поблизу Канева виявлено межиріччє палеолітичне поселення. Протягом 1990-х років археологічні дослідження принесли численні знахідки трипільської культури, що стало значним внеском у вивчення історії регіону.

7. СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

У XXI столітті Канів продовжує розвиватися як важливий культурний, туристичний і промисловий центр України. Місто має розвинену харчову та переробну промисловість. Серед провідних підприємств слід

відзначити Канівський сир завод, заводи групи компаній «Верес» та підприємства торгової марки «Наша Ряба», що забезпечують робочі місця та сприяють економічному зростанню регіону.

Значну роль у стратегічному розвитку міста відіграє Канівська гідроелектростанція (ГЕС), яка розташована на Дніпрі та є частиною каскаду дніпровських ГЕС. Важливо підкреслити, що в Каневі розташований один із небагатьох мостів через Дніпро, що робить місто важливим транспортним вузлом центральної України. Дніпро та Канівське водосховище, що формують унікальний природний ландшафт. Місто розвиває туристичний напрям: тут проводяться наукові конференції, культурні фестивалі, літературні читання.

Канів залишається важливим символом української духовності та національної пам'яті.

Канів зберігає статус національного духовного центру завдяки могилі Тараса Шевченка на Чернечій горі. У місті функціонують декілька музеїв, зокрема Національний музей Тараса Шевченка, Канівський історичний музей, а також музей декоративно-ужиткового мистецтва. Вони щороку приваблюють тисячі туристів і дослідників, зацікавлених в українській історії та культурі.

Сучасний Канів поєднує в собі історичну спадщину, культурне багатство та індустріальний потенціал, що робить його унікальним містом на мапі України. Сьогодні Канів – місто з населенням близько 23 тисяч жителів.

Історія Канева – це багатовіковий шлях міста, що стоїть на межі минулого й сучасності. Від давньоруської фортеці й козацьких рад до духовної столиці, пов'язаної з іменем Шевченка, Канів зберігає значення центру української культури та ідентичності. Це місто живий музей під відкритим небом, де кожен пагорб і вулиця нагадують про важливі віхи нашої історії.

Канів одне з найдавніших українських міст, розташоване на правому березі Дніпра, серед мальовничих канівських круч. Його географічне положення визначило історичну роль, тут перетиналися торговельні шляхи, точилися битви, вирішувалася доля держав і народів. Канів пройшов довгий шлях від давньоруської фортеці до сучасного культурного й духовного центру.

Список літератури

- [1]- Мезенцева Г.Г. Давньоруське місто Родень. Княжа Гора. К.,Видавництво Київського університету, 1968.183с.
- [2]- Іщенко М.С., Мотов Л.Г. Канівщина. Дніпропетровськ, 1969.128 с.
- [3]. Панашенко В.В. Канівський полк // Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2007. С.81-82.
- [4]. Крип'якевич І.П. Адміністративний поділ України 1648–1654 рр.Історичні джерела та їх використання,1964. Вип. 1. С.123-148.